

Botsing van grondrechten? Vrijheid van meningsuiting en gelijkheid (antidiscriminatie) in Nederland en de Verenigde Staten.

De uitspraken van Pim Fortuyn in de Volkskrant van 9 februari 2002 over het afschaffen artikel 1 van de Grondwet (dat zowel over gelijkheid als antidiscriminatie gaat) hebben veel stof doen opwaaien. Centraal in de discussie over de uitspraken van Fortuyn stond de vraag of dit artikel een beperking voor de vrijheid van meningsuiting (artikel 7 van de Grondwet) oplevert en of deze beperking terecht is. In deze editie van InterDisciplinair probeert Rik Reussing (docent bij het departement Recht) meer helderheid in deze discussie aan te brengen. Wat regelen artikelen 1 en 7 van de Grondwet precies en in hoeverre is er sprake van een botsing tussen verschillende grondrechten? Bij de beantwoording van deze vragen is een uitstapje naar de Verenigde Staten nuttig. Wat is daar de onderlinge verhouding tussen vrijheid van meningsuiting en gelijkheid (antidiscriminatie) en wat kunnen we leren van de Amerikaanse ervaringen voor de Nederlandse situatie?

Door Rik Reussing

Op 9 februari 2002 verscheen in de Volkskrant een interview met Pim Fortuyn (die toen nog lijsttrekker was van Leefbaar Nederland) dat veel stof heeft doen opwaaien. Met name de uitspraak op de voorpagina van deze krant dat Fortuyn artikel 1 van de Grondwet, dat discriminatie verbiedt, wilde afschaffen veroorzaakte veel commotie. Deze uitspraak leidde tot heftige reacties bij andere politici als D66-leider De Graaf. Het leek er immers op dat Fortuyn discriminatie van mensen mogelijk wilde maken. Uit de tekst van het interview zelf blijkt overigens dat het laatste niet het geval is. Fortuyn veroordeelt daarin expliciet elke discriminatie op grond van ras, godsdienst enzovoort. Wel verdedigt hij in het interview, met een beroep op Voltaire, het recht van vrije meningsuiting. In zijn eigen woorden: "Ik ben ook voor afschaffen van dat rare Grondwetsartikel: gij zult niet discrimineren. Prachtig. Maar als dat betekent dat mensen geen discriminerende opmerkingen meer mogen maken, en die maak je in dit land nogal snel, dan zeg ik: dit is niet goed. Laat mensen die opmerkingen maar maken. Er is een grens en die vind ik heel belangrijk: je mag nooit aanzetten tot fysiek geweld".

Uit deze uitspraken blijkt dat Pim Fortuyn een mogelijke tegenstelling zag tussen de vrijheid van meningsuiting (artikel 7 van de Grondwet) en artikel 1 (dat zowel over gelijkheid als antidiscriminatie gaat). Dit roept de vraag op of artikel 1 van de Grondwet het maken van discriminerende opmerkingen verbiedt, en dus een beperking oplevert voor de vrijheid van meningsuiting, en de vraag of die beperking terecht is. In hoeverre is hier sprake van een botsing tussen verschillende grondrechten? Hoe gaat de rechter om met de mogelijke spanning tussen vrijheid van meningsuiting en het gelijkheidsbeginsel (antidiscriminatie)? Voor een antwoord op die vragen is het nuttig een vergelijking te maken tussen de situatie in Nederland en de Verenigde Staten.

Nederland

Artikel 1 van de Nederlandse Grondwet luidt: "*Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan*".

Sinds de grondwetsherziening van 1983 hebben het gelijkheidsbeginsel en het antidiscriminatiebeginsel via artikel 1 een prominente plaats in de Nederlandse grondrechtencatalogus. Het gaat om fundamentele rechten. De

reden voor deze prominente plaats is dat de staat bij zijn optreden voortdurend belangen moet afwegen en deze belangenafweging dient te geschieden vanuit algemene gezichtspunten. Gelijke gevallen dienen gelijk behandeld te worden en om te kunnen beoordelen of gevallen gelijk zijn moet de staat differentiatiecriteria hanteren. Deze differentiatiecriteria mogen niet discriminatoir zijn. Hieruit blijkt het verband tussen het gelijkheidsbeginsel en het antidiscriminatiebeginsel. Het gelijkheidsbeginsel is neergelegd in de eerste volzin van artikel 1. Het richt zich tot de wetgever, bestuur en rechter en bevat een waarborgnorm voor de burger ten opzichte van de overheid. Het heeft als zodanig geen horizontale werking. Een burger is in beginsel niet verplicht gelijke gevallen gelijk te behandelen. Een uitzondering hierop is een situatie waarin een burger ook een monopolie bezit en zo een positie inneemt die vergelijkbaar is met de overheid. Het gelijkheidsbeginsel beschermt niet alleen de formele, maar ook de materiele gelijkheid. Het beginsel dringt dus aan op concrete wettelijke en bestuurlijke maatregelen die deze gelijkheid ook feitelijk tot stand brengen. Het is dan ook begrijpelijk dat de rechter zijn oordelen primair baseert op de uitvoerende wetgeving en in betrekkelijk weinig gevallen uitsluitend op artikel 1 van de Grondwet. Waar wel uitdrukkelijk door de rechter naar artikel 1 wordt verwezen, geschiedt dit meestal als ondersteuning van het gelijkheidsbeginsel als ongeschreven rechtsbeginsel of als internationaal grondrecht.

In de tweede volzin staat het antidiscriminatiebeginsel. De zinsnede 'op welke grond dan ook' is toegevoegd na aanneming van een amendement van het CPN-kamerlid Marcus Bakker. Deze toevoeging betekent niet dat elke ongeoorloofde ongelijke behandeling discriminatie inhoudt. Discriminatie betreft altijd groeps eigenschappen van een specifiek en elementair karakter. Het gaat om 'persoonsgebonden groepsattributen' waarvan iemand geen afstand kan doen (zoals geslacht en ras) of slechts met aantasting van zijn integriteit (bijvoorbeeld godsdienst of levensovertuiging). Een onderscheid gebaseerd op deze persoonsgebonden groepsattributen levert discriminatie op, tenzij dit onderscheid zakelijk is te rechtvaardigen (zoals bij een onderscheid van spermadonoren naar ras of de selectie van mannen voor zware lichamelijke arbeid). Gaat het niet om persoonsgebonden groepsattributen dan levert een onderscheid dat niet zakelijk is te rechtvaardigen wel strijd op met het gelijkheidsbeginsel, maar betekent het geen discriminatie. Bij de zogenaamde 'positieve discriminatie' wordt ook onderscheid gemaakt op grond van persoonsgebonden attributen, maar dit onderscheid is zakelijk te rechtvaardigen door een bestaande achterstandsituatie. Daarom kan beter worden gesproken over een tijdelijke voorkeursbehandeling. Hoewel de tweede volzin qua tekst wel horizontale werking toelaat is die tot nu toe niet door de Hoge Raad erkend. Evenals het gelijkheidsbeginsel is het antidiscriminatiebeginsel een grondwettelijke beginselverklaring die met name in wetgeving moet worden geconcretiseerd. Een regeling van dit beginsel is gecompliceerd en ligt maatschappelijk zeer gevoelig. Vooral de afweging van het gelijkheids- en antidiscriminatiebeginsel en met name de vrijheid van godsdienst en levensbeschouwing (artikel 6) en de vrijheid van onderwijs (artikel 23) plaatste de wetgever voor grote problemen (mag bijvoorbeeld een orthodox-christelijke school een homoseksuele leerkracht weigeren?). In 1994 kwam de Algemene Wet Gelijke Behandeling die het gelijkheids- en het antidiscriminatiebeginsel op een breed terrein wettelijk vastlegt. Sinds 1980 bestond al een Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen.

Artikel 7 van de Grondwet luidt : *1. Niemand heeft voorafgaand verlof nodig om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. 2. De wet stelt regels omtrent radio en televisie. Er is geen voorafgaand toezicht op de inhoud van een radio- of televisieuitzending. 3. Voor het openbaren van gedachten en gevoelens door andere dan de in de voorgaande leden genoemde middelen heeft niemand voorafgaand verlof nodig, wegens de inhoud daarvan, behoudens ieders verantwoordelijkheid*

volgens de wet. De wet kan het geven van vertoningen toegankelijk voor personen jonger dan zestien jaar regelen ter bescherming van de goede zeden. 4. De voorgaande leden zijn niet van toepassing op het maken van handelsreclame.

Sinds 1814 kent de Grondwet de vrijheid van drukpers. Met name in de jurisprudentie van de Hoge Raad is dit recht uitgewerkt en verkreeg het zijn huidige omvang en betekenis. Pas bij de grondwetsherziening van 1983 werd de vrijheid van drukpers verruimd tot de vrijheid van meningsuiting. De vrijheid van meningsuiting is één van de belangrijkste, zo niet hét belangrijkste politieke recht. Zo lang de vrijheid van meningsuiting bestaat is een samenleving niet wezenlijk totalitair of dictatoriaal. Hoewel het ook individuele meningsuitingen beschermt, heeft het recht van vrijheid van meningsuiting een sterk groepskarakter. Juist de bescherming van de collectieve meningsuiting via politieke partijen, organisaties en de media maakt dit recht tot een politiek recht bij uitstek. Het eerste lid beschermt de drukpersvrijheid. Het komt woordelijk overeen met de artikel 7 uit de Grondwet van 1972. Dit is gedaan om de jurisprudentie van de Hoge Raad met betrekking tot de drukpersvrijheid te kunnen handhaven. De kern van het recht is het verbod van een voorafgaand verlot. Het betekent op de eerste plaats een censuurverbod van overheidswege. Het recht heeft primair geen horizontale werking, al sloot de regering dit evenals bij andere grondrechten niet uit. Behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet betekent dat alleen de wet in formele zin drukpersdelicten kan scheppen en daarmee het grondrecht inhoudelijk kan afpalen. Omdat de overheid niet vooraf kan optreden, kan zo'n delict pas achteraf geconstateerd worden. De lagere regelgevers mogen dit recht niet inperken. Toch bestaat bij de lagere overheden de behoefte meningsuitingen te reguleren, bijvoorbeeld op grond van de openbare orde. Om dit mogelijk te maken vat de rechter 'openbaren' beperkt op en onderscheidt hij hiervan 'verspreiden'. Het openbaringsrecht vormt volgens de Hoge Raad het door artikel 7 beschermde kernrecht. Het verspreidingsrecht is als connex recht wezenlijk met het kernrecht verbonden, maar is hieraan wel ondergeschikt. Terwijl het openbaringsrecht slechts door de formele wetgever (inhoudelijk) kan worden ingeperkt, kan het verspreidingsrecht door lagere regelgevers bij autonome verordeningen naar plaats en tijd worden beperkt. Om zoveel mogelijk meningsuitingen onder de bescherming van het eerste lid te brengen wordt het begrip 'drukpers' in de jurisprudentie ruim opgevat.

Het tweede lid van artikel 7 biedt een grondwettelijke bescherming aan radio- en televisie-ondernemingen. Het bepaalt dat de wet in formele zin een rechtsregime vaststelt voor radio en televisie. Delegatie van wetgeving is hierbij toegestaan. Het censuurverbod gaat minder ver dan bij het eerste lid. Er is sprake van toezicht in plaats van verlot. Het is grondwettelijk ongeoorloofd om vooraf in een concreet programma in te grijpen. Het verbod geldt overigens alleen voor de overheid, want besturen van omroepen kunnen wél van tevoren ingrijpen. Tot nu toe wordt in de jurisprudentie geen onderscheid gemaakt tussen openbaren en verspreiden. Bij radio en televisie vallen uitzenden, openbaren en verspreiden samen. Het derde lid beschermt meningsuitingen die niet onder het eerste of tweede lid vallen. In het derde lid is de opzet van het eerste lid niet gevolgd. De bescherming betreft alleen de inhoud. Wat de omvang van de rechtsbescherming betreft staat het derde lid tussen het eerste en tweede lid in. Een breed scala van meningsuitingen wordt erdoor beschermd: film, toneel, expositie, ballet, spreken in het openbaar, bandopnamen, grammofoonplaten, filmrollen. Elke beperking is in beginsel geoorloofd mits deze niet de inhoud betreft. Censuur is wel mogelijk voor vertoningen die toegankelijk zijn voor personen jonger dan zestien jaar. Het vierde lid bepaalt dat handelsreclame niet wordt beschermd door artikel 7. Een probleem kan hier kan wel het maken van een onderscheid tussen commerciële en ideële reclame zijn.

Verenigde Staten

Amendement 1 op de Amerikaanse constitutie luidt: *Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof or abridging the freedom of speech or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition to the government for a redress of grievances.*

In de Verenigde Staten zijn de grondrechten niet opgenomen in de oorspronkelijke tekst van de constitutie uit 1787, maar in de eerste tien amendementen uit 1789. Deze eerste tien amendementen staan bekend als de 'bill of rights' en bevatten een opsomming van de grondrechten die oorspronkelijk alleen tegenover de federale overheid golden. Het eerste amendement bevat de vrijheid van godsdienst, het recht van vergadering en het petitierecht, en de vrijheid van meningsuiting (inclusief vrijheid van drukpers). Ondanks de ongeclausuleerde bewoordingen van het amendement heeft de vrijheid van meningsuiting (net als de overige vrijheden) geen onbeperkt bereik. Historisch gezien is het eerste amendement slechts een verbod op preventieve beperkingen. Tegenwoordig wordt vrijheid van meningsuiting enerzijds ruimer opgevat, maar anderzijds is het verbod van preventieve beperkingen niet meer absoluut. Wel moet de overheid met sterke argumenten komen wil de rechter preventieve maatregelen aanvaarden (bijvoorbeeld militaire censuur). De overheid kan ook niet onbekermd repressieve beperkingen in het leven roepen. Bij de beantwoording van de vraag welke beperkingen aanvaardbaar zijn, speelt de 'clear and present danger test' een belangrijke rol. Deze test duikt voor het eerst op in 1919, maar is pas vanaf 1940 een belangrijke rol gaan spelen in de jurisprudentie. Een uitspraak in 1949 stelde het Hooggerechtshof dat het feit dat meningsuitingen ergernis, onenigheid en onrust teweeg kunnen brengen nog niet het treffen van beperkende overheidsmaatregelen rechtvaardigt. Met name ten tijde van de communistenjacht aan het begin van de jaren vijftig onder senator Joe McCarthy gaat het hof de 'clear and present danger test' sterk uithollen. Het hof liet de tot dan toe gestelde eis dat er sprake moest zijn van een concreet aanwijsbaar en tamelijk acuut gevaar los. Later heeft het hof de test weer krachtiger toegepast. In 1969 oordeelde het hof dat het verdedigen van het gebruik van geweld of van wetsovertredingen niet mag worden verboden, tenzij deze verdediging uitdrukkelijk is gericht op het aanzetten tot dergelijke handelingen. Tenslotte valt nog te vermelden dat het Hooggerechtshof pornografie ('obscenity') niet en handelsreclame wel door het eerste amendement beschermd acht. Dit neemt overigens de noodzaak niet weg om nader te omschrijven wat nu precies onder 'obscenity' moet worden verstaan en betekent niet dat het maken van handelsreclame op geen enkele wijze aan banden kan worden gelegd.

Lid 1 van het veertiende amendement op de Amerikaanse constitutie luidt: *All persons born or naturalized in the United States, and to the jurisdiction, thereof, are citizens of the United States and of the States wherein they reside. No State shall make or enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the United States; nor shall any state deprive any person of life, liberty or property, without the due process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws.*

De Amerikaanse constitutie kent niet een met de Nederlandse Grondwet vergelijkbare algemene omschrijving van het gelijkheidsbeginsel. De 'equal protection clause' in het veertiende amendement (1868) is de enige expliciete omschrijving van het gelijkheidsbeginsel. De oorspronkelijke bedoeling achter het veertiende amendement was de bescherming van de zojuist bevrijde neger-slaven. Vooral de 'due process clause' heeft in de loop van de jaren verschillende functies gehad: eerst de bescherming van de expansiemogelijkheden van het bedrijfsleven, later de bescherming van de individuele burger tegen de niet-federale overheden via de 'incorporation' in deze clausule

van een groot gedeelte van de 'bill of rights' (de eerste tien amendementen). Aan de 'equal protection clause' is aanvankelijk door het Hooggerechtshof een vrij beperkte betekenis toegekend. Een uitspraak van het hof in 1896 vestigt de 'separate but equal' -doctrine die inhoudt dat gescheiden voorzieningen voor blank en zwart niet in strijd zijn met de constitutie, mits ze maar gelijk zijn. Slechts wanneer er door rechtstreeks overheidshandelen ('state action') zwarten rechten worden onderhouden die blanken wél bezitten, of aan zwarten verplichtingen worden opgelegd waaraan blanken niet zijn gebonden, achtte het Hooggerechtshof de 'equal protection clause' geschonden. Pas in 1954 verlaat het Hooggerechtshof de 'separate but equal' -doctrine door in een uitspraak de in het Zuiden van de Verenigde Staten bestaande rassenscheiding in het onderwijs in strijd te verklaren met de 'equal protection clause'. Al is de uitspraak beperkt tot het terrein van het onderwijs, de reikwijdte ervan wordt in de loop van de jaren snel uitgebreid.

Waar de 'due process clause' uit veertiende amendement in de loop van de tijd aan belang heeft ingeboet, heeft de 'equal protection clause' in zekere zin de fakkel overgenomen. Dit beginsel heeft ook buiten de sfeer van de rassendiscriminatie grote betekenis gekregen. Op vele gebieden heeft zij zich ontwikkeld tot een geducht wapen in de strijd om maatschappelijke verandering. De 'equal protection clause' is ook aan andere gediscrimineerde groepen dan niet-blanken bescherming gaan bieden tegen statelijk optreden. Daarbij doet zich de vraag voor welk verschil in behandeling in strijd is met het gelijkheidsbeginsel en dus discriminatie is. In beginsel aanvaardt het Hooggerechtshof het maken van onderscheid indien dit, gezien het doel van de wetgeving, redelijkerwijs te rechtvaardigen valt ('rational relationship test'). Soms veronderstelt het hof dat een bepaald onderscheid in strijd is met de constitutie, omdat het onderscheid fundamentele, constitutionele rechten raakt of het op zichzelf een 'suspect classification' is ('strict scrutiny test'). De 'strict scrutiny test' wordt ook toegepast bij het beoordelen van vormen van positieve discriminatie ('affirmative action'). Positieve discriminatie is alleen toegestaan om de gevolgen van concreet aantoonbare discriminatie in het verleden goed te maken. Niet alleen het veertiende, ook het vijfde amendement bevat een 'due process clause'. Daardoor is het gelijkheidsbeginsel (de 'equal protection clause' uit het veertiende amendement) via de 'incorporation' ook van toepassing op de federale overheid.

Botsing van grondrechten?

Uit de beschrijving van artikel 1 en artikel 7 van de Nederlandse Grondwet valt makkelijk op te maken dat van een rechtstreekse botsing tussen het gelijkheidsbeginsel en het beginsel van de vrije meningsuiting geen sprake is. Artikel 1 heeft uitsluitend betrekking op de gelijke *behandeling* van burgers door de overheid en door andere burgers die net als de overheid een monopoliepositie bezitten. Bij de behandeling van burgers mag de overheid (en andere burgers) niet discrimineren op niet-zakelijke gronden. Artikel 1 heeft geen betrekking op het maken van discriminerende *opmerkingen*. De suggestie van Pim Fortuyn in het interview in de Volkskrant dat artikel 1 van de Grondwet het maken van discriminerende opmerkingen beperkt is dus onjuist. De vraag of en in hoeverre de burgers discriminerende opmerkingen mogen maken moet in de eerste plaats worden bekeken in het licht van artikel 7. Artikel 7 garandeert de vrijheid van meningsuiting, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. Dit betekent dat beperkingen op de vrijheid van meningsuiting uitdrukkelijk in een formele wet moeten zijn vastgelegd. Voor het beoordelen van de vrijheid tot het maken van discriminerende opmerkingen zijn met name de volgende drie artikelen uit het Wetboek van Strafrecht relevant:

- artikel 137c stelt personen strafbaar die zich in het openbaar opzettelijk beledigend uitlaten over groepen mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging of hun seksuele gerichtheid.
- artikel 137d stelt personen strafbaar die in het openbaar aanzetten tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun geslacht, hun godsdienst of levensovertuiging, of hun seksuele gerichtheid.
- artikel 137e stelt personen strafbaar die, anders dan ten behoeve van zakelijke berichtgeving, uitlatingen openbaar maken waarvan ze redelijkerwijs kunnen vermoeden dat ze vallen onder artikel 137c of artikel 137d. Hetzelfde geldt voor personen die een voorwerp waarin een dergelijke uitlating is vervat aan iemand anders doen toekomen, dan wel verspreiden of ter openbaarmaking of verspreiding in voorraad hebben.

Discriminerende opmerkingen zijn dus pas strafbaar als ze leiden tot het opzettelijk beledigen van groepen, het aanzetten tot haat, discriminatie of geweld, of tot het openbaar maken en verspreiden van dergelijke uitlatingen. In hoeverre er sprake is van een (drukkers)delict maakt de rechter steeds uit in een concreet geval. In sommige gevallen leidt dit tot veroordeling (bijvoorbeeld de leider van de centrumdemocraten Hans Janmaat). In andere gevallen (zoals de toenmalige RPF-fractievoorzitter Leen van Dijke en de Rotterdamse imam El Moumni) leidt dit niet tot een veroordeling. In de twee laatste gevallen baseert de rechter zich overigens op de bescherming die een ander grondwetsartikel biedt aan het doen van discriminerende uitlatingen (artikel 6 over de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging). Hierbij is sprake van een *samenloop* van grondrechten, waarbij de ene norm (artikel 6) minder beperkingen toelaat dan de andere norm (artikel 7). In het algemeen kan worden gesteld dat *botsingen* van grondrechten betrekkelijk weinig voorkomen. Veel gevallen die als botsing te boek staan blijken namelijk bij nader onderzoek te herleiden tot schijn- of quasi-botsingen, of tot misverstanden. Bij de uitspraken van Pim Fortuyn in het Volkskrant-interview lijkt het te gaan om een misverstand over de interpretatie van de inhoud en de reikwijdte van artikel 1 van de Grondwet.

Los van de vraag naar de botsing tussen verschillende grondrechten is de vraag relevant hoe het in Nederland staat met de bescherming van het fundamentele recht op vrijheid van meningsuiting. Juist op dit punt is een vergelijking met de Verenigde Staten interessant. In de Verenigde Staten is de vrijheid van meningsuiting veel ruimer omschreven dan in Nederland. Het eerste amendement luidt dat het Congres geen enkele wet mag maken die de uitingsvrijheid beperkt. Het verbiedt de overheid om enige uitlating op inhoudelijke gronden strafwaardig te laten zijn. Ook oproepen tot haat, racisme en genocide, genieten grondwettelijke bescherming. Inperkingen worden gemaakt op niet-inhoudelijke gronden. Beperkingen hebben alleen betrekking op de daad in plaats van op het woord. Volgens de 'clear and present danger test' die de Amerikaans rechter hanteert zijn haatdragende of discriminerende uitingen alleen strafwaardig als zij, gezien de omstandigheden waaronder zij worden gedaan, geacht mogen worden te leiden tot gewelddadige acties tegen de groepen waartegen ze gericht zijn. Daarentegen mag in Nederland de wetgever inhoudelijke beperkingen opleggen aan de vrije meningsuiting. Artikel 7 geeft niet zelf de gronden aan waarop de wetgever de uitingsvrijheid mag beperken. De wetgever is daarin geheel vrij gelaten. Daardoor bestaat er in Nederland geen grondwettelijk recht van uitingsvrijheid tegen de wetgever. In artikel 137 van het Wetboek van Strafrecht heeft de wetgever gekozen voor een ruime formulering waarin niet alleen het aanzetten tot geweld, maar ook het beledigen van groepen en het aanzetten tot haat en discriminatie tegen bepaalde groepen strafbaar is gesteld. Daarnaast is het ook een beperkte formulering in de zin dat alleen bepaalde specifieke bij naam genoemde groepen worden beschermd.

Uit deze vergelijking blijkt dat in Nederland en de Verenigde Staten heel verschillende keuzen zijn gemaakt. Het voordeel van de keuze in Nederland is dat bepaalde zwakke groepen in de samenleving worden gevrijwaard van beledigende opmerkingen en het aanzetten tot haat en discriminatie. Het nadeel van de keuze in Nederland is dat haatgevoelens onder de bevolking tegen specifieke groepen onder de oppervlakte blijven en niet in het openbaar geuit mogen worden. Zonder op voorhand een keuze te maken voor één van beide systemen lijkt het me in ieder geval wenselijk hierover een discussie te houden: niet over de afschaffing van artikel 1 van de Grondwet, maar wel over een aanpassing van artikel 7 van de Grondwet en artikel 137 van het Wetboek van Strafrecht.

Literatuur

- Akkermans, P.W.C. e.a., *Grondrechten en grondrechtsbescherming in Nederland*, Groningen 1988.
- Baarda, Th.A. van, *Oordeelsvorming in casus van botsende grondrechten*, Arnhem 1992.
- Boon, P.J., *Amerikaans staatsrecht*, Deventer 2001.
- Burkens, M.C., *Algemene leerstukken van grondrechten naar Nederlands recht*, Zwolle 1989.
- Koopmans, T., *Vergelijkend publiekrecht*, Deventer 1986.
- Kortmann, C.A.J.M., *De grondwetsherzieningen 1983 en 1987*, Deventer 1987.
- Lange, R. de, *Botsing van grondrechten voor de rechter*, Nijmegen 1994.
- Poorthuis, Frank en Hans Wansink, 'De islam is een achterlijke cultuur', interview met Pim Fortuyn, IN: *De Volkskrant*, 9 februari 2002.
- Ree, Erik van, Het belang van vrij debat, IN: *De Groene Amsterdammer*, 19 januari 2002.
- Rosier, E, *Vrijheid van meningsuiting en discriminatie in Nederland en Amerika*, Nijmegen 1997.
- Vis, J.J. e.a, *Opstellen over grondrechten*, Groningen 1988.
- Wissen. G.J.M. van, *Grondrechten*, Zwolle 1992.

Dr. G.H. Reussing is politicoloog en sinds 1991 werkzaam bij de sectie Algemene Beginselen van het Recht van de faculteit Bestuurskunde. Tevens is hij secretaris van het departement Recht. Hij geeft onder andere het vak Vergelijkend Publiekrecht in de major Bestuurlijke Organisatie.